

نگاهی پدیدارشناختی به نقدبودگی مهریه

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۱/۲۲

تاریخ تأیید: ۱۴۰۲/۰۳/۱۵

حوریه پورسینا*

چکیده

در پژوهش حاضر سعی شده است علل، تأثیرات و کارکردهای مختلف نقدی بودن مهریه در ابعاد مختلف زندگی خانوادگی و اجتماعی بررسی شود. در این پژوهش با استفاده از روش پدیدارشناسی و از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته تلاش شده ذهنیت بخشی از افراد جامعه درباره وضعیت کنونی نقدی بودن مهریه و تأثیرات و کارکردهای آن در ازدواج، طلاق و در سطح خانوادگی و اجتماعی به دست آید و معنای اجتماعی نقدی بودن مهریه در تجربه زیسته زوج‌های معاصر توضیح داده شود. از مجموع مصاحبه‌ها پنج مضمون زیر استخراج شد: (۱) در نوسان کار و زندگی شامل هفت زیرشاخه. (۲) زمان پرداخت شامل پنج زیرشاخه. (۳) تأثیر قوانین بر کارایی آن، شامل سه زیرشاخه. (۴) تأثیر فرهنگ خانواده و شرع شامل شش زیرشاخه. (۵) تعادل حقوق زن و مرد با تعیین مهریه شامل هفت زیرشاخه. از خلال این مصاحبه‌ها به دست می‌آید که بیشتر زنان اتفاق نظر دارند که مهریه پشتوانه دوام ازدواج است و تعدادی از زنان هم بر این باورند که زنان قوی و خودساخته‌ای که استقلال مالی دارند نیازی به دریافت مهریه ندارند. برخی نیز بر این باورند که مهریه از جهتی نشانه ابراز محبت مرد به زن است و باعث ایجاد احساس امنیت وی و حتی می‌تواند سرمایه‌ای برای فرزندان باشد. بیشتر شرکت‌کنندگان بر نقش نگرش خانواده در تعیین مهریه در زمان ازدواجشان تأکید کردند، نگرشی که تحت تأثیر شرع و عرف جامعه زمان خود قرار دارد.

واژه‌های کلیدی: مهریه، نقد بودن، پدیدارشناسی، روش کیفی، مصاحبه.

* دانش آموخته کارشناسی ارشد مطالعات خانواده، دانشگاه باقرالعلوم (ع).

۱. مقدمه

جامعه ما همواره تعیین مهریه در ازدواج را نشانه اظهار عشق و علاقه مرد به همسرش تلقی کرده که در قالب پرداخت مالی و نقدی یا اهدای کالایی با ارزش یا خدمتی صورت می‌گیرد. تعیین و پرداخت مهریه درگذر زمان و تحول جوامع شکل‌های مختلفی به خود گرفته است. در برخی جوامع زن کالایی ارزشمند محسوب می‌شده که می‌بایست او را از خانواده‌اش طلب و در قبال آن مهریه‌ای پرداخت کرد. در جوامعی مرد برای به دست آوردن زن متعهد می‌شد که به جای پرداخت مهریه برای پدر همسرش کار کند و گاه مرد در صورت عدم توانایی در پرداخت مهریه مالی، با کالایی معنوی از زن خواستگاری می‌کرده است. تقریباً در تمام ادوار و جوامع مهریه نمادی برای نشان دادن علاقه زوج به زوجه بوده است با ماهیتی دارای قابلیت ارزش‌گذاری (اعم از مادی و معنوی). در حال حاضر نیز با آنکه جوامع مختلف، اعتقادات دینی و فرهنگی خاص خود دارند مهریه به‌عنوان پرداخت کالایی ارزشمند از سوی زن به مرد مورد توجه است. در جامعه اسلامی ایران نیز رویکرد عموم مردم به مهریه چنین است. مهریه بر اساس شرع و قانون مدنی (ماده) جمهوری اسلامی ایران عندالمطالبه و نقدی است و به مجرد عقد، زن مالک آن می‌گردد. چنان‌که در ماده ۱۰۷۸ قانون مدنی ایران تصریح شده، مهریه پرداختی مالی است که باید مرد به زن بپردازد. بین زمان پرداخت مهریه و قابلیت وصول آن با میزان اهمیت و کارکردهای مهریه رابطه معناداری وجود دارد؛ تا آنجا که می‌توان تغییر مؤلفه‌ی زمان پرداخت و میزان نقدی بودن مهریه را یکی از زمینه‌ها و عوامل شکاف میان جایگاه کنونی مهریه با فلسفه وضع آن از سوی شارع دانست. تصورات و باورهای خطایی همچون نسیه بودن مهریه و احاله موقع پرداخت آن به زمان طلاق و

بروز تعارضات زناشویی، آسیب‌هایی را به همراه دارد و حتی گاه پرداخت نمی‌شود یا بخشیده می‌شود.

با توجه به مشکلاتی که در جامعه کنونی ایران در بحث مهریه به وجود آمده است، نگارنده بر آن شد تا با نظرخواهی از شماری از افراد جامعه نسبت به مهریه و نقدی بودن آن به شیوه علمی، بتواند گامی مؤثر نسبت به تصمیمات اجتماعی و قانونی‌ای که درباره مهریه گرفته می‌شود بردارد. به این دلیل که آشنایی با فهم و طرز تلقی مردم از مهریه و نقدی یا غیرنقدی بودن آن در این زمینه می‌تواند راهگشا باشد.

با توجه به افزایش طلاق در سالیان اخیر و آثار و پیامدهای متعدد آن به‌ویژه بر زن و خانواده وی، به نظر می‌رسد که از نظر اجتماعی امروزه برای بسیاری از خانواده‌ها، زیادی مهریه تضمینی است برای آینده ازدواج، پشتوانه‌ای برای دستیابی به استقلال عمل بیشتر زن در زندگی زناشویی و نیز گاهی نمادی است از پرستیژ و منزلت اجتماعی زن در جامعه است. (عسکری ندوشن، ۱۳۸۸، ص ۱۸) هرچند در اسلام، برای مهریه مقداری مشخص تعیین نشده، اما در احادیث پیوسته بر مقدار متوسط و معتدلی از میزان مهریه به‌گونه‌ای که مرد از عهده پرداخت آن برآید، تأکید کرده‌اند (شبی‌ری، ۱۳۷۸، ص ۲۰۰-۲۰۳). علیرغم این تأکیدها در اسلام، متوسط مبلغ مهریه در جامعه ایران طی سالیان اخیر روبه افزایش داشته و داده‌های موجود گویای آن است که متوسط مقدار مهریه (به نرخ روز) از اواسط دهه ۱۳۷۰ شمسی به بعد، با یک سیر صعودی فراوان تقریباً سه برابر رشد یافته است (عسکری ندوشن، ۱۳۸۸، ص ۲۰). این افزایش به مراتب بسیار سریع‌تر از رشد اقتصادی خانواده‌ها و استطاعت واقعی مردان در سنین ازدواج است و مانعی شده بر سر راه ازدواج جوانان (قلی زاده و غفاریان، ۱۳۹۰، ص ۱۲۶).

پرسش اصلی جستار پیش‌رو این است که از منظر پدیدارشناسی، معنای اجتماعی نقدی بودن مهریه در تجربه زیسته زن و مرد معاصر تهرانی چیست؟ و در اینجا سعی

شده تا با ارایه تعریف دقیق و داده‌های آماری به تجزیه و تحلیل این سؤال بنیادین پرداخته شود.

۲. پیشینه پژوهش

اغلب مطالعات و پژوهش‌های انجام‌شده پیرامون مهریه جنبه حقوقی دارد و تحقیقات انجام‌شده در کشور از بعد جامعه‌شناسی بسیار اندک است. هرچند پژوهش‌هایی وجود دارد که به‌طور خاص به ابعاد جامعه‌شناختی مهریه توجه کرده‌اند، اما از نگاه پدیدارشناسی و معناشناسی اجتماعی چندان به آن توجه نشده است؛ بنابراین در کل، پژوهش‌های انجام‌شده در این زمینه را می‌توان در دودسته کلی جای داد: پژوهش‌های جامعه‌شناختی^۱ و پژوهش‌های فقهی و حقوقی^۲.

-
۱. پایان‌نامه‌ها: اعظم امانی، مهریه: خاستگاه و دیدگاه‌ها. فاطمه میران‌پور، بررسی نقش عرف در مهریه و نفقه از دیدگاه فقه و حقوق موضوعه. حیدر محمدزاده، مطالعه مهریه و عوامل مؤثر بر آن با تحقیق عمل در شهر تبریز.
 - مقالات: حسن یوسف زاده، جامعه‌شناختی مهریه. آذر قلی زاده و سحر غفاریان، آسیب‌شناسی مهریه و عوامل فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی مؤثر بر آن. مصطفی مظفری، وضع مالیات بر مهریه و آثار آن بر نهاد خانواده. خدیجه سفیری، داده‌پیر و طالبی، برساخت اجتماعی و فرهنگی مسئله اجرای مهریه در ایران: مطالعه کیفی انگیزه‌های زنان شیرازی از به اجرا گذاردن مهریه‌های خود. افسانه توسلی، مینا امان الهی و لیلا فولادی، بررسی جامعه‌شناختی نگرش به مهریه در میان دانشجویان دانشگاه. الهام ارسلانی، بررسی عوامل اجتماعی مربوط اجرای مهریه زنان تازه ازدواج کرده شهرکرد.
 - ۲ مقاله: عزیزالله فهیمی و داوود بصارتی، بررسی ماهیت فقهی و حقوقی مهریه. محمدرضا امیرمحمدی، اسباب و فلسفه ایجاد مهریه در فقه و قانون مدنی ایران. عباسی فرد و آهنگری، تحولات و نوآوری‌های قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱ در مورد مهریه. سید عباسعلی وهاب‌زاده، بررسی شرط عندالاستطاعه در مهریه. سید محمدجواد وزیری فرد و فاطمه فلاح تفتی، بررسی فقهی و راهکارهای کاهش مهریه. فرج‌الله هدایت نیا، ارزیابی قوانین خانواده با تأکید بر مهریه. سید مهدی دادمرزی، تقویم مهریه به نرخ روز. سید مهدی جلالی، نقد و بررسی در لایحه حمایت از خانواده. امان‌الله علی مرادی، بررسی ماهیت حقوقی مهریه، نوع رابطه آن با نکاح دائم در نظام حقوق خانواده در اسلام. محمد اسحاق حبیبی، مهریه و اهمیت حقوقی آن در استحکام ازدواج. شعبانی و فلاحی، بررسی فلسفه مهریه در نظام حقوقی اسلام.

۳. دلایل افزایش مهریه در ایران

تفاوت شئون اجتماعی و خانوادگی دختر، موضوعی است که تفاوت مقدار مهریه را در جامعه به یک فرهنگ تبدیل کرده به این معنی که عموم خانواده‌ها با افزایش مقدار مهریه ازلحاظ اجتماعی موقعیت خانوادگی خود را بالا برده و رقابت‌های غیرمنطقی ایجاد کرده‌اند. درصد بالایی از دختران ایرانی خانه‌دارند و مجبورند اعتبار خود را از همسرانشان کسب کنند. یکی از وجوه کسب اعتبار از طریق شوهر افزایش میزان مهریه است. وضعیت تحصیلی، اشتغال دختر خارج از خانه و سن دختر از جمله مهم‌ترین عوامل تعیین ارزش مهریه‌اند (اعزازی، ۱۳۷۶، ص ۴۵). از آنجاکه در جامعه ما حق طلاق با مرد است و نیز امکان ازدواج مجدد برای زن دشوارتر است و فرصت‌های شغلی کمتری در اختیار زنان قرار می‌گیرد، مهریه مهم‌ترین عامل حمایت از زنان در صورت وقوع طلاق است. بررسی‌ها نشان می‌دهد که ارزش مهریه با احتمال وقوع طلاق ارتباط نزدیکی دارد و نرخ طلاق در مناطق شهری به‌طور معناداری بالاتر از مناطق روستایی است. در بین عوامل ظاهری، عاملی که تأثیر شگرفی بر میزان مهریه دارد سن دختر است. بررسی‌های اقتصادی نشان می‌دهد که زیادی مهریه در دخترانی که بین ۱۷ تا ۲۶ ساله‌اند بیشتر است، چون عموماً این بازه سنی مطلوب ازدواج است. مطالعات نشان می‌دهد که برای دختر با سن بالاتر میزان مهریه کمتر است، بدین وسیله بالا بودن سن دختر به‌گونه‌ای جبران می‌شود (همان منبع). مسئله رقابت دلیل دیگر افزایش مهریه است. بررسی آمار ازدواج نشان می‌دهد که سطح تحصیلات افراد در میزان مهریه نقش دارد و به‌ندرت اتفاق می‌افتد که زنان بی‌سواد مهریه‌ای تعیین نکنند و البته در میان این طبقه میزان مهریه بسیار کم است. دیگر آنکه بعضی از خانواده‌ها زیادی مهریه را به‌عنوان حربه برای محدود کردن اختیارات مرد به کار می‌برند (حقانی، ۱۳۴۶، ص ۲۶).

ظاهراً تغییر گرایش‌های فرهنگی رایج در جامعه از جمله مؤلفه‌های مهم در تغییر دیدگاه خانواده‌هاست. توجه ما به‌طور خاص بر عوامل تعیین‌کننده‌ای است که می‌توانند نگرش به کارکردهای مهریه را تحت تأثیر قرار دهند و دلایل نظری و یا پشتوانه‌های آن را تأیید کنند. زمینه‌هایی که انتظار می‌رود بر نگرش به کارکرد مهریه تأثیرگذار باشند شامل این مواردند: جنسیت^۱، نظام طبقاتی^۲، تحصیلات و آموزش^۳، تفاوت نسلی و بین نسلی^۴، رسانه و فضای مجازی^۵، سن دختران، اعتقادات دینی^۶.

۴. نقدی بودن مهریه

لغت «نقد» مترادف کلمات پول، سرمایه و سکه است و در معنای دیگر مال حاضر و آماده و متضاد نسیه است (فرهنگ معین). در لغت‌نامه دهخدا به معنای پول و بهای آنچه فی الحال داده شود، است.

۱. تفاوت‌های جنسیتی در نحوه نگرش به موضوعات و مسائل مرتبط با ازدواج و تشکیل خانواده حائز اهمیت است (خطیبی، ۱۳۹۴، ص ۱۱۰).
- ۲ آنچه در تعریف طبقه اساسی است ذهنیت و نگرش یکسانی است که افراد متعلق به یک طبقه از آن برخوردارند (قاسمی، ۱۳۸۹، ص ۴۴-۴۵) در نتیجه نگرش افراد به کارکرد مهریه بالا می‌تواند تحت تأثیر طبقه‌ای باشد که فرد از آن برخاسته است. بر این اساس انتظار می‌رود طبقات پایین و متوسط جامعه نگرش مثبت‌تری به کارکرد مهریه بالا داشته باشند.
- ۳ تحصیلات و آموزش از مهم‌ترین کانال‌های تغییرات نگرشی محسوب می‌گردد به طوری که می‌تواند با قراردادن افراد در جریان اندیشه‌ها و اطلاعات جدید منجر به تغییرات نگرشی و ارزشی گردد (Thornton, 2001)
- ۴ نسل قدیم گرایش بیشتری به حفظ و استمرار ارزش‌های ریشه‌دار فرهنگی دارند ولی در مقابل نسل‌های جوان‌تر، به سمت تغییرات جدید روی آورده و به آن فرصت و امکان بروز می‌دهند (عسکری ندوشن، ۱۳۸۸، ص ۱۳)
- ۵ فضای مجازی و رسانه‌ها، نقش مؤثری در شکل دادن نگرش و افکار اجتماع در تغییر ایدئولوژی نقش‌های جنسیتی، نگرش‌های مربوط به ازدواج و روابط خانواده دارند (عزیزخانی، ۱۳۹۲، ص ۸۵).
- ۶ یکی از عوامل مهم دیگر بر رفتار و نگرش انسان‌ها دین و میزان پایبندی به آن است. برخی محققان علوم اجتماع معتقدند دین‌داری عامل اساسی اجتماعی شدن، جهت‌گیری در رفع مشکلات، پدیده‌ها و مسائل اجتماعی و انسجام فکری و عملی است. (آزاد ارمکی، ۱۳۷۷، ص ۴۸)

در اینجا منظور از نقدبودگی به معنای هر دو اصطلاح است. به معنای آنکه مهریه مال، پول، سرمایه یا کالایی که ارزش اقتصادی دارد و باید فی الحال و در حین عقد داده شود.

۵. نظریه‌های انسان‌شناسی مهریه

نظریه کارکردگرایی

کارکردگرایان از خاستگاه پدیده‌های اجتماعی و پیامدها آن پدیده بحث می‌کنند. به عبارت دیگر نه فقط به فلسفه‌ی وجودی پدیده‌ها، بلکه به نتایج خواسته یا ناخواسته‌ی آن‌ها نیز توجه می‌کنند؛ مثلاً دورکیم میان پیامدهای کارکردی و انگیزش‌های فردی، آشکارا تمایز قائل می‌شود. در تبیین واقعیت اجتماعی، نشان دادن علت آن کافی نیست، بلکه باید در بیشتر موارد، کارکرد آن واقعیت را در تثبیت سازمان اجتماعی نشان دهیم (کوزر، لوئیس، ۱۳۸۰، ص ۲۰۲) در بیان کارکرد مهریه باید گفت: برخی مهریه را نوعی ضمانت می‌دانند؛ زیرا زن در بافت اجتماعی حلقه‌ی شکننده‌تری است و در بیشتر موارد فرصت زیادی برای تولیدمثل ندارد و به نوعی ضمانت نیاز دارد؛ این ضمانت یا پذیرش مسئولیت او از سوی پدر یا شوهر است یا داشتن ذخیره یا پشتوانه مالی که او را از کار بی‌نیاز سازد و یا مهریه‌ای که برای اداره‌ی زندگی‌اش کافی باشد (قلی‌زاده و غفاریان، ۱۳۹۰، ص ۱۲۵). برخی از جامعه‌شناسان، کارکرد مهریه را تضمینی می‌دانند که اگرچه هیچ ضمانت اجرایی ندارد ولی موجب احساس امنیت زن می‌شود. همچنین به سبب احتمال طلاق و عدم حمایت جامعه از راه قانون، وصول مهریه، به‌ویژه اگر مبلغ قابل توجهی باشد می‌تواند تا حدی از مشکلات بعد از طلاق را بکاهد یا زندگی پس از طلاق زن را برای مدتی تأمین کند (یوسف زاده، ۱۳۸۴). با توجه به کارکردهای ذکرشده برای مهریه، هدیه بودن مهریه در اسلام و عدم تعیین مقدار معین برای آن از سوی شارع و عرف و با در نظر گرفتن محوریت ویژگی‌های شخصی و شأن و موقعیت اجتماعی زن

و نیز تمکن اقتصادی مرد در تعیین مقدار مهر، در مقیاس ارزش سنجی مادی و اقتصادی، با سبک و سنگین بودن آن سازگار است. به بیان دیگر، میان هدیه بودن با سبک گرفتن یا بی توجهی کامل به ارزش مادی آن، هیچ نوع ملازمه منطقی وجود ندارد و نباید رویه اکثر عرف در زیاد گرفتن مهریه را به تخلف از منطق دین متهم کرد (شرف‌الدین، ۱۳۸۰، ص ۲۳۵). اما با وجود این در یک بازنگری اساسی به فرهنگ مهریه، زدودن و پالایش آن از خرافه‌ها، خودمداری و فخرفروشی‌ها، چشم‌وهم‌چشمی و نیت معامله‌گرانه در جامعه اسلامی، امری است کاملاً لازم و اجتناب‌ناپذیر (قلی‌زاده و غفاریان، ۱۳۹۰، ص ۱۲۶).

با بررسی این نظریات در غالب بحث موردنظر خود یعنی نقدبودگی مهریه به محورهای اصلی: ارضای نیاز فطری^۱، مهریه به‌عنوان بیمه اجتماعی، مکمل سهم‌الارث، مهر، پاداش اختصاصی بودن زن، مهر، پاسخی به هزینه‌های ضروری ثانویه^۲، مهر، پاداشی مبتنی بر تقسیم‌کار طبیعی، مهر هدیه‌ای جهت توسعه شبکه خویشاوندی^۳،

۱ مهریه یک سنت اجتماعی است و پاسخی به نیاز فطری زن، حفظ عزت و احترام وی است و نقشی تعدیل‌کننده در روابط بین زن و مرد دارد (مطهری، ۱۳۵۷).

۲ از آنجاکه زنان به دلیل نقش همسری و تعارض این نقش با فعالیت‌های اقتصادی، محدودیت‌هایی در بخش تأمین اقتصادی دارند ضرورت داشتن نفقه و منبع مالی دیگر به‌ویژه در اوایل ورود زن به زندگی مشترک یا ناکافی بودن آن و... موجب شده تا علاوه بر لزوم نفقه، حق ویژه دیگری به نام مهریه به‌صورت یکجا و در اوان انعقاد پیمان زناشویی در راستای تأمین سایر نیازها لحاظ گردد (شرف‌الدین، ۱۳۸۰، ص ۲۵۴-۲۵۵).

۳ برخی از محققان ازدواج را نوعی مبادله اجتماعی می‌دانند که سبب ایجاد و استحکام پیوند اجتماعی می‌شود. کارکردهای متنوع و ایفای نقش‌های متعدد از سوی شبکه خویشاوندی در جامعه سنتی باعث ایجاد اهمیت و اعتبار این شبکه به‌عنوان تنها و مهم‌ترین تشکل کارکردی برخوردار از زیرساخت‌های قوی خونی (در خویشاوندی سببی) و قراردادی (در خویشاوندی نسبی) می‌شود (شرف‌الدین، ۱۳۸۰، ص ۲۶۲-۲۶۸).

مهر، اجاره‌بها خدمات زن^۱، مهر سیاستی اقتصادی جهت توزیع ثروت^۲، تقابل جهیزیه با مهر^۳، نقش مهر در ایجاد توازن میان حقوق و وظایف زن^۴ دست می‌یابیم.

۱-۵. مهریه در نظریه‌های اجتماعی

۵-۱-۱. نظریه مبادله‌ای

از این دیدگاه، همه ارتباطات اجتماعی عبارت‌اند از یک سلسله مبادلات بین عاملانی که برای گرفتن منافع از یکدیگر هزینه‌هایی را متحمل شده و نسبت هزینه و سود را محاسبه می‌کنند (ترنر، ۱۳۷۸، ص ۵۵). طبق بررسی‌های بکر، لاندس و میکایل، مردی که قصد جدایی از همسر خود را دارد مهریه به‌عنوان یک طرح مالی فرصت محتمل طلاق همسر را کاهش می‌دهد (بستان و همکاران، ۱۳۸۸، ص ۱۸). با کاربرد این نظریه در خصوص مسایل خانوادگی که بر مبادله، پاداش یا مجازات

۱ به ادعای بعضی انسان‌شناسان در فرهنگ‌های مطالعه شده، مطلوبیت اولی و محوری در انتخاب همسر، میزان توانمندی او در ارائه خدمات مختلف اجتماعی و مساعدت وی با شوهر خویش در انجام مسئولیت‌های متنوع و رایج عرف سنتی است و مقوله عشق و مطلوبیت‌های روانی در این امر یا اصلاً دخالت ندارد یا در رتبه‌های آخر مطرح می‌شود. حق مادی خاصی نیز هرچند با تسامح و تساهل، در آغاز ازدواج برای آن در نظر گرفته شده که مبلغ آن با توافق طرفین و با برخی معیارها تعیین می‌گردد (همان منبع، ص ۲۶۹-۲۷۳).

۲ طبق برخی نظریات، مهریه باهدف انتقال و توزیع ثروت و تا حدی مهار آثار سوء ناشی از تراکم آن در نظام اجتماعی طراحی شده است. مهریه به‌عنوان یکی از سیاست‌های توزیع، بخشی از ثروت تجمیع شده نزد مرد را به زنان منتقل می‌کند (همان منبع، ۲۸۱-۲۸۲).

۳ از آنجاکه دختر در زندگی جدیدش متحمل تأمین ضرورت‌هایی از جمله جهیزیه می‌شود؛ پرداخت مهریه می‌تواند تا حدودی این خسارت را جبران کند و ثروت زن در قالبی جدید ابقا می‌شود (همان منبع، ص ۲۹۳-۲۸۹).

۴ از آنجاکه زن در ارتباط با شوهر، وظایف و مسئولیت‌های سنگین‌تر و بیشتری همچون: تمکین کامل، خضوع، مدارا، جلب رضایت و موافقت همسر و ... دارد که فقط بخشی از وظایف زن در قبال شوهر است. جبران این نابرابری به اقتضای منطق عدالت محور نظام حقوقی اسلام، تعیین معادل مناسب برای جبران این نقیصه است... (همان منبع، ص ۲۹۴)

استوار است، توضیح داده‌اند که روابط اجتماعی به‌ویژه روابط نزدیک همانند مبادلات تجاری برحسب مفاهیم سود، زیان، هزینه‌ها، پاداش‌ها و مانند آن تبیین می‌گردد. در مبادله‌ی کالاها هر یک از دو طرف در پی کسب سود بیشتر با هزینه‌ی کمتر است، در روابط شخصی مانند روابط زن و شوهر نیز وضع از این قرار است. به‌محض آن‌که سود از هزینه بیشتر شود، شخص در روابط خود با دیگران احساس خشنودی و آرامش می‌کند؛ اما اگر سود از هزینه کم‌تر شود، مبادله زیان‌آور خواهد بود و باعث ناخشنودی و به‌احتمال‌زیاد، به هم خوردن رابطه می‌گردد.

نظریات برخی از فقها و حقوقدانان که مهریه را در مقابل بضع، جواز استمتاع و ... مشابه عوض در معامله توجیه کرده و عقد نکاح را به‌واسطه اشتغال برآن، عقدی شبه معامله انگاشته‌اند و نیز نظریاتی که اعطای مهریه را هدیه‌ای بلاعوض و صرفاً به نشانه محبت مرد یا نمادی از صداقت و وفاداری او شمرده‌اند و نیز دیدگاه‌هایی که مهریه را بهای استفاده از خدمات مبتنی بر تقسیم‌کار طبیعی همچون زایش و تربیت فرزند یا پاداش خدمات مبتنی بر تقسیم‌کار اجتماعی و امثال آن تلقی کرده‌اند را می‌توان در چارچوب این نظریه قرارداد (شرف الدین، ۱۳۸۰، ص ۲۹).

۵-۱-۲. نظریه هدیه

طبق نظریه (مارسل موس، ۱۳۹۹، ص ۳۸)، انسان هنوز از محاسبات صرفاً سودجویانه به‌دور است. در جوامع امروزی هنوز شیوه‌هایی از مصرف و مبادله هست که صرفاً جنبه اقتصادی و منفعت‌طلبی ندارد. وی بر این عقیده است که مبادله پیشکش یکی از «بنیادهای زندگی اجتماعی» در میان اقوام ابتدایی بوده و در حقیقت نوعی بیمه اجتماعی محسوب می‌شد. جامعه‌ای که به دنبال حفاظت از فرد به‌عنوان "سلول اجتماعی" است و قصد دارد که احساسات موجود در قوانین را با احساسات ناب‌تری چون نیکوکاری، تعاون و انسجام اجتماعی درهم آمیزد، باید به مضمون ارائه و جبران و پیشکش و «سخاوت دوسویه» توجه کند؛ برای همین نظریه‌ی پیشکش در

حوزه‌ی انسان‌شناسی اقتصادی تأثیر بسزایی دارد. الزامی که در پیشکش و جبران آن است برای کسب اعتبار و جلب احترام است و کوتاهی در انجام آن به معنی «از دست دادن وجهه» خواهد بود. از نظر موس در یک پدیده‌ی اجتماعی می‌توان ردپایی از همه‌ی نهادهای مذهبی، حقوقی، اخلاقی و اقتصادی را مشاهده کرد.

با استفاده از این نظریه می‌توان به بعد هدیه‌ای مهریه توجه کرد که صرفاً ماهیت اقتصادی ندارد بلکه می‌تواند در تحکیم روابط و انسجام بین اعضای خانواده و جامعه نقش ایفا کند و به فرد هدیه دهنده اعتبار و قدرت بخشد. طبق این نظریه هرچند اجباری در دادن هدیه نیست اما ندادن آن برای فرد نوعی سرافکنندگی و خارج شدن از عرصه تعامل خواهد بود. در واقع هدیه دادن به یک فرد مایه احترام او در بین سایر افراد می‌شود و گیرنده را به تسخیر خود درمی‌آورد و استفاده‌کنندگان از آن را وادار می‌کند تا در مقابل، در پی جبران آن باشند؛ بنابراین پیشکش یا همان مهریه از طریق انتقال دارایی پیوندی را ایجاد می‌کند که نگرش دهنده و گیرنده را نسبت به این پیوند مستحکم خواهد کرد.

۶. نظریه‌های روان‌شناختی - اجتماعی

۶-۱. نظریه‌های مربوط به نگرش

با تعمیق در ساختار نگرش می‌توان سه عنصر کلیدی و مهم احساس را از هم متمایز کرد:

۱- عنصر احساس یا عاطفه: که مقدماتی‌ترین نوع شناخت، یعنی نوعی صورت‌پردازی و ترسیم از واقعیت است (رفیع پور، ۱۳۷۲، ص ۶). به تعبیر دیگر این بخش از نگرش که در آن معمولاً نوعی احساس عاطفی به باورهای ما پیوند دارد، شکل و محتوای نگرش را در برمی‌گیرد (کریمی، ۱۳۸۶، ص ۲۲۴).

۲- عنصر شناختی: که نشان‌دهنده اطلاعات و آگاهی‌های فرد درباره يك موضوع خاص است. به تعبیر دیگر عنصر شناختی شامل اعتقادات و باورهای شخصی درباره‌ی يك یا چند اندیشه است (تنهایی، ۱۳۸۶، ص ۳۰). بنابراین در این مرحله مهم ادراك است که شناخت ما را معنا می‌دهد (پرکان، ۱۳۹۹، ص ۸). ادراك فرایندی است که به ما این امکان را می‌دهد تا داده را قابل لمس و قابل فهم کنیم (تنهایی، ۱۳۸، ص ۳۰).

۳- تمایل به عمل: وقتی است که انسان در مقابل محرک‌های بیرونی قرار می‌گیرد و بر اساس شناخت و نوع احساسی که به وی دست داده خود را در حالت آماده‌باش قرار می‌دهد تا در صورت لزوم واکنش ویژه‌ای در برابر صورت‌های بیرونی داشته باشد (آقااحمدی و همکاران، ۱۳۸۶، ص ۳۲).

با توجه به این نظریه باید گفت برای تعیین مقدار مهریه و همچنین انتظار پرداخت و عدم پرداخت در سه مرحله در ذهن فرد صورت می‌گیرد؛ اول، بر اساس میزان تمایل یا احساسی و علاقه‌ای که از مهریه بدان دست می‌دهد. مرحله دوم، نسبت به میزان آگاهی و اطلاعاتی که از اطرافیان یا حتی مواجهه با پدیده و محیط کسب می‌کند و در مرحله آخر، اقدام به عمل یا رفتار در پرداخت یا عدم پرداخت و یا دریافت بدان جامعه عمل می‌پوشانند.

۲-۶. نظریه فیش باین^۱ - آیزن^۲ در این نظریه برای درک و فهم یک رفتار باید نگرش فرد در نظر گرفته شود چراکه زنجیره‌ای از عوامل مختلف رفتار را به وجود می‌آورند که واجد حلقه‌ای میانی‌اند که تسهیل‌کننده این فرآیند است. هر قصد و نیتی تابع دو متغیر است: ۱- گرایش به سوی آن رفتار ۲- هنجار ذهنی.

1 Fish bayen

2 yzan

متغیر اول، شخصی است که طی آن فرد وقوع يك رفتار یا يك پدیده را از نظر خودش ارزیابی می‌کند که آیا خوب است یا بد. متغیر دوم، منعکس‌کننده نفوذ و فشار اجتماعی است که شخص آن را برای انجام دادن يك کار یا رفتار احساس و ادراک می‌کند (رفیع پور، ۱۳۷۲، ص ۹). واسطه‌هایی بین فرد و جامعه وجود دارند (یعنی نهادهای اجتماعی شده که در حقیقت نماینده جامعه در دنیای مهم افراد است) که قصد و نیت افراد را نحو خاصی شکل می‌دهند. این نهادها عبارت‌اند از والدین، دیگران مهم، همسالان، تعلیم و تربیت رسمی، انجمن‌ها و جمعیت‌ها (تنهایی، ۱۳۸۶، ص ۷۰). در کنار آن باید به ویژگی‌های شخصی فرد و شرایط اجتماعی به معنی عام آن اشاره کرد. به این معنی که گاهی تأثیر نگرش افراد و گاه هنجارهای ذهنی و اجتماعی ممکن است بیشتر باشد. در این نظریه نگرش خود تابع دو عامل دیگر است: انتظار فایده، ارزیابی فایده. انتظار فایده به معنی آن است که يك شخص تا چه حدی از يك پدیده انتظار فایده دارد (رفیع پور، ۱۳۷۲، ص ۱۰).

۳-۶. نظریه اتکینسون

مطابق با این نظریه قصد و نیت افراد بر اساس هنجار ذهنی آن‌ها شکل می‌گیرد. بر طبق نظریه‌ی هنجارهای ذهنی کنش فردی این‌گونه فرض شده است که نیت فردی بر اثر پذیرش یا نگرش دیگران و ارجاع به آن‌ها شکل می‌یابد (اتکینسون و همکاران، ۱۳۸۴، ص ۲۴۳). تغییراتی که در سال‌های اخیر در نگرش و برداشت اجتماعی از حقوق اجتماعی زنان و حفظ کانون خانواده رخ داده، به‌صورت یک عامل بالقوه، بر روند رو به رشد بهای مهریه تأثیر گذاشته است.

۷. روش پژوهش در این مقاله

روش پژوهش در نوشته حاضر روش کیفی است. در پژوهش کیفی برای درک و تبیین پدیده‌های پیچیده اجتماعی از داده‌های کیفی نظیر داده‌های حاصل از مصاحبه،

مشاهده مشارکتی، مستندات، پرسشنامه و... استفاده می‌شود. در این روش به دیدگاه‌های افراد موردتحقیق ارزش داده شده، محقق و فرد موضوع تحقیق با یکدیگر در ارتباط متقابل در نظر گرفته می‌شوند و برای گردآوری داده‌ها به گفته‌ها و رفتارهای قابل مشاهده افراد تکیه می‌شود (رضاعلی، ۱۳۹۴، ص ۴۰). روش کیفی، بیش از هر چیز، توصیف واقعیت‌های روزمره در زندگی اجتماعی را به عهده دارد و با استفاده از عقل سلیم و به کمک تحلیل‌ها و تفسیرهای استقرایی فرضیه‌ای می‌سازد که قبل از انجام دادن پژوهش قابل پیش‌بینی نبوده یا از پیش تعیین نشده است (همان). در این روش موضوعات با دیدگاه‌های متنوع نگریسته می‌شوند و حرکت از معنی ذهنی و اجتماعی پدیده موردبررسی آغاز می‌شود، یعنی افکار و اعمال افراد موضوع تحقیق بررسی می‌شود (خنیر، ۱۳۹۸، ص ۱۷). بدین ترتیب، رویکرد کیفی فهم بسیار متفاوتی از انسان و ماهیت نظم اجتماعی و ساخت اجتماعی به دست می‌دهد که همانا «کشف واقعیتی است که آن‌ها به‌طور اجتماعی بر ساخته‌اند و نیز شامل رخنه به چارچوب‌های معنایی دربرگیرنده فعالیت‌های آن‌هاست» (بلیکی، ۱۳۹۹، ص ۳۲۴).

سه دلیل عمده کاربرد روش کیفی عبارت‌اند از: تمایل محقق، طبیعت مسئله موردتحقیق و کم‌هزینه بودن و البته کارایی آن در ارایه جزئیاتی دقیق درباره پدیده‌هایی که به‌سختی با روش‌های کمی بررسی می‌شوند^۱. کل‌نگری به‌جای شمردن و کمی کردن مفاهیم در جستجوی کشف معنای آن. نتایج در پژوهش‌های کیفی الزاماً تعمیم‌پذیر نیست زیرا داده‌های این نوع تحقیق از طریق مصاحبه یا تعامل‌های شفاهی

۱ مرادی نسب، فاطمه، پایان‌نامه ارشد " بررسی بازنمایی فرزندآوری در فضای اینستاگرام از منظر نشانه‌شناسی گفتمانی"، ۱۴۰۰

گردآوری شده و متمرکز بر معانی و تفسیرهای مشارکت‌کنندگان در آن است (محمدپور، ۱۳۸۸، ص ۸۰-۸۱).^۱

۷-۱. روش پدیدارشناسی

با توجه به تنوع راهبردهای تحقیق کیفی، شش رویکرد از متداول‌ترین رویکردهای انجام تحقیقات کیفی وجود دارند که عبارتند از: تحقیقات کیفی پایه، پدیدارشناسی، نظریه زمینه‌ای، قوم‌نگاری، تحلیل روایت، مطالعه موردی کیفی. (فراهانی، ۱۳۸۶، ص ۲۷) در این میان روش پدیدارشناسی از محدود روش‌هایی است که در آغاز به‌عنوان فلسفه شناخته شده است و سپس به‌عنوان یک روش پژوهش کیفی با رویکرد فلسفی و تفسیری عرضه شده است. پدیدارشناسی از روش‌هایی است که سایر روش‌های کیفی را تحت تأثیر قرار داده است تا جایی که پژوهشگران در کاربرد برخی از روش‌ها با افتخار به رد پای این روش در رویکرد خود اشاره می‌کنند (خنیفر، ۱۳۹۸، ص ۱۷۹).

پدیدارشناسی از نظر لغوی، عبارت است از مطالعه پدیده‌ها از هر نوع و توصیف آن‌ها با در نظر گرفتن نحوه بروز و ظهور آن‌ها، قبل از هرگونه ارزش‌گذاری، تأویل و یا قضاوت ارزشی. در نگاه دیگر اگر پدیدارشناسی را معناشناسی بدانیم، معناهایی که در زندگی انسان پدیدار می‌شوند، یک نظام معنایی را شکل می‌دهند. این نظام معنایی با افزودن وجود به زمان و مکان به دست می‌آید و شناسایی این نظام معنایی نیز از همین راه حاصل می‌شود؛ یعنی یک شناخت مضاف به زمان و مکان که آن را «تجربه زندگی» می‌نامند. هدف پژوهش پدیدارشناسی، توضیح صریح و شناسایی پدیده‌ها است آن‌گونه که در موقعیتی خاص توسط افراد ادراک می‌شوند (خنیفر، ۱۳۹۸، ص ۱۷۶).

۱ وبسایت، خانه ایده آزاد، همه‌چیز را در مورد روش تحقیقات کیفی بدانید.

از آنجا که هدف اساسی پژوهش حاضر درک عمیق طرز تلقی افراد از مهریه و نقدی بودن آن است، مناسب‌ترین روش را برای حصول پاسخ مقتضی روش پدیدارشناسی یافتیم که از جمله روش‌های کیفی محسوب می‌شود. در واقع مطالعه مهریه به صورت ژرفانگر و درک افراد از آن با توجه به شرایط جامعه به لحاظ فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی، مورد توجه قرار گرفت تا به توضیحی داده محور در باب نحوه نگرش به مهریه بین ایرانیان دست یابیم.

۲-۷. مراحل انجام پژوهش با استفاده از روش پدیدارشناسی

۲-۷-۱. گردآوری داده‌ها

در این پژوهش از مدل تحلیلی پدیدارشناختی که عبارت باشد از: اپوخه، تقلیل پدیدارشناختی، تنوع تخیلی و ترکیب بافت و ساختار استفاده شده است. در اپوخه، هر تفهیم، قضاوت و دانستنی کنار گذاشته می‌شود و پدیده مجدداً به طور عینی، دست‌نخورده و با احساسی باز و وسیع از نقطه نظر یک خود ناب متعالی بازبینی می‌شود. برای دستیابی به این امر، از روش پرائترگذاری استفاده می‌شود، بدین معنی که موارد مربوط به پیشینه ذهنی محقق روی کاغذ آورده شده و در فرآیند مصاحبه حتی الامکان سعی شده به آن‌ها پرداخته نشود. در بخش تقلیل پدیدارشناختی، مطالعه با شک و تردید به باورها، مفروضات و سوگیری‌های شخصی در مورد افکار زنان و مردان آماده به ازدواج، ازدواج کرده و حتی جدا شده انجام گرفت و بدین وسیله پدیده طرز تلقی اجتماعی این افراد از مهریه و نقدی بودن آن از ایده و تصورات از پیش درک شده جدا شد.

۲-۷-۲. تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این روش مراحل جمع‌آوری، مرتب کردن و تحلیل داده‌ها در ارتباطی متقابل با یکدیگر قرار دارند. تجزیه و تحلیل داده‌ها برای هر نمونه بر اساس مفاهیمی صورت

می‌گیرد که در جریان کدگذاری تجزیه یا شکسته می‌شوند و مفهوم‌سازی از آن‌ها صورت می‌گیرد. کدگذاری در روش میدانی عموماً مستلزم ترکیب جدید مفاهیم با یکدیگر است. کدگذاری فرایندی محوری است که امکان رسیدن نظریه را براساس داده‌ها فراهم می‌سازد.

۷-۳. روش نمونه‌گیری

نمونه‌گیری در این تحقیق به صورت هدفمند انجام و به شکل فعال مفیدترین نمونه‌ها انتخاب شد. در نمونه‌گیری هدفمند افراد بر اساس معیار از پیش انتخاب‌شده‌ای مرتبط با پرسش‌های تحقیقاتی مشخص انتخاب می‌شوند. در این روش افراد به خاطر تجربه، دیدگاه یا اطلاعاتی که درباره موضوع مورد مطالعه دارند انتخاب می‌شوند و در جریان تحقیق مشارکت می‌کنند. روند تحقیق تا زمان رسیدن به اشباع نظری ادامه می‌یابد. اشباع نظری مقوله، مبنای داوری درباره توقف نمونه‌گیری از گروه‌های مختلف مربوط به آن مقوله است.

در این پژوهش واحدهای نمونه‌گیری به لحاظ جنسیت از هر دو طیف مرد و زن بوده‌اند و از لحاظ سنی هم سعی شده پراکندگی لازم را داشته باشند و البته بالای ۱۸ سال باشند.

معیارهای انتخاب واحدهای نمونه‌گیری:

- ۱- سن: ۱۸ تا ۳۰ سال، ۳۰ تا ۴۰ سال، بالای ۴۰ سال
- ۲- سطح تحصیلات: دیپلم، لیسانس و فوق‌لیسانس، دکتری
- ۳- جنسیت: زن، مرد
- ۴- تعداد فرزندان: نداشتن فرزند، ۱ الی ۲ نفر، بالای ۲ فرزند
- ۵- وضعیت تأهل: مجرد، متأهل، جدانشده

۶- شغل (میزان درآمد): پردرآمد، متوسط، کم درآمد

۷- محل سکونت: مرکز شهر، بالا شهر (درآمد بالا)، پایین شهر (درآمد پایین)

نمونه‌گیری هدفمند براساس محورهای بالا انجام پذیرفت و برای هر یک از محورهای مربوط بالا لااقل دو فرد در نمونه‌گیری گنجانده شد.

۴-۷. جامعه مورد مطالعه و یافته‌های پژوهش

مصاحبه‌ها با افرادی صورت گرفته که درکی از ازدواج و فرایند آن و مهریه دارند و سنشان بالاتر از ۱۸ سال باشد و همچنین با کسانی که در حال زندگی یا در مراحل جدایی و پس از آن به سر می‌برند، مصاحبه انجام شد. تعداد افراد مورد مصاحبه ۲۳ نفر است. در شروع مصاحبه ابتدا سؤالات مورد نظر برای مصاحبه‌شونده به صورت رندم فرستاده شد.

با توجه به اتخاذ روش پدیدارشناسی، تجزیه و تحلیل مصاحبه‌ها با استناد به روش‌های کدگذاری آزاد و انتخابی انجام گرفت. در کدگذاری آزاد به مفاهیم اصلی به دست آمده در جریان کار اشاره شد و در کدگذاری انتخابی این مفاهیم در سطحی کلی‌تر و انتزاعی‌تر ارائه شدند تا اصول اساسی کار را به نمایش گذارد.

۴-۱-۸. معرفی واحدهای نمونه‌گیری

ردیف	نام (مستعار)	سن	تحصیلات	شهر (اصالتاً)	فرزند	وضعیت تأهل	ساکن	شغل
۱	علی	۳۱	فوق لیسانس کامپیوتر	زنجان	-	مجرد	پیروزی	برنامه‌نویس
۲	میلاد	۳۶	لیسانس مدیریت کسب و کار	تهران	-	مجرد	نارمک	آزاد (بازاری)
۳	حسین	۳۱	دیپلم معارف	تهران	۲	متأهل	استاد معین	آزاد (بازاری)
۴	هادی	۲۶	فوق لیسانس حسابداری	تهران	-	مجرد	میدان صنعت	مدیر مالی شرکت
۵	محسن	۲۶	فوق لیسانس	نجف‌آباد	-	متأهل	نبرد	حسابدار

					حسابداری			
۶	حجت	۴۷	فوق لیسانس هنر	قزوین	۲	متأهل	سردار جنگل	معلم هنر
۷	مهدی	۲۶	لیسانس	تنکابن	-	جداشده	نارمک	
۸	حسن	۱۸	لیسانس زبان انگلیسی	تهران	-	مجرد	حکیمیه	آزاد مترجم زبان
۹	محمدرضا	۵۹	دکتری فلسفه	اصفهان	۳	متأهل	ونک	استاد دانشگاه
۱۰	محمد	۳۴	دکتری زبان انگلیسی	اراک	۱	متأهل	بریانک	کارمند دانشگاه
۱۱	مرضیه	۳۳	فوق لیسانس نفت	همدان	-	جداشده	کاشانی	کارمند شرکت نفت
۱۲	شیرین	۴۱	دیپلم گرافیک	شیراز	۲	جداشده	سهراب طالقانی	منشی دفتر
۱۳	مریم	۳۸	لیسانس حسابداری	تهران	۱	جداشده	هفت حوض	کارمند اداره برق
۱۴	فاطمه	۶۰	لیسانس الهیات	اردبیل	۲	متأهل	صادقیه	کارمند شورای حل اختلاف
۱۵	سهیلا	۴۵	کاردانی مدیریت شهری	تبریز	۱	جداشده	دریند	خانه‌دار
۱۶	فاطمه	۵۴	فوق لیسانس مدیریت فرهنگی	تهران	۳	متأهل	شیخ بهایی	کارمند دانشگاه
۱۷	زهرا	۲۸	لیسانس آیتی	تهران	-	جداشده	نارمک	خانه‌دار
۱۸	مطهره	۲۹	کارشناس حسابداری	تهران	-	متأهل	تهران بار س	کیک پز
۱۹	حورا	۴۷	لیسانس مترجمی زبان انگلیسی	قم	۳	متأهل	نیاوران	خانه‌دار
۲۰	سمانه	۳۷	لیسانس علوم قرآن	گلپایگان	۲	متأهل	آزادی	معلم قرآن
۲۱	الناز	۳۰	فوق لیسانس حقوق	اصفهان	-	مجرد	پیروزی	کارمند
۲۲	هانیه	۲۹	فوق لیسانس حقوق خانواده	اصفهان	۱	جداشده	شیخ بهایی	دانشجو
۲۳	زهرا	۵۴	دکتری علوم تربیتی	تهران	۲	متأهل	اکباتان	استاد دانشگاه

۷-۵. تحلیل یافته‌ها

۷-۵-۱. یافته‌های توصیفی

هرچند سن افراد مورد مطالعه از ۱۸ سال تا ۶۰ بود اما بیشترین فراوانی در طیف سنی ۲۶ سال تا ۵۴ سال قرار دارد. از ۲۳ نمونه مطالعه شده، ۱۱ نفر متأهل، ۵ نفر مجرد و ۷ نفر جدا شده بودند. بیشترین میزان مهریه ۱۱۰ و ۱۱۴ سکه بود. اکثریت افراد مورد مطالعه تحصیلات دانشگاهی داشتند و فقط ۲ مورد دیپلم بودند. از این میان ۹ نفر اصالتاً تهرانی و بقیه متولد شهرهای دیگر ولی ساکن تهران بودند. از میان کنشگران مهریه ۱۲ نفر تمایل به پرداخت مهریه به هنگام عقد در صورت کم بودن آن، ۳ نفر در زمان طلاق و جدایی و ۸ نفر در طول زندگی داشتند. ۱۹ نفر از اینان نظریه کارکردی برای مهریه را قبول داشتند و ۲ نفر مبادله‌ای و ۲ نفر هم نظری نداشتند. ۱۳ نفر از افرادی متأهل یا جدا شده مهریه دریافت نکرده یا مجبور به بخشش در هنگام طلاق شده بودند و فقط یک نفر مهریه خود را با میل بخشیده بود. یک نفر که جدا شده بود توانسته بود از ۷۰ سکه خود ۵ تای آن را بگیرد و از میان متاهلین فقط ۲ نفر که مهریه‌شان ملک بود توانسته بودند مهریه خود را بگیرند و فقط یک مرد از ۱۰ مرد، ملک را به نام همسر خود زده بود.

۷-۵-۲. یافته‌های تحلیلی (مقوله‌ها و مضامین استخراج شده)

مضامین استخراج شده از تحلیل مضامین به شرح ذیل است:

۱. مهریه در نوسان کار و زندگی

۲. رابطه میان زمان پرداخت مهریه و محبت میان زوجین

۳. تأثیر قوانین بر میزان کارایی مهریه

۴. تأثیر فرهنگ خانواده و شرع در نقدبودگی مهریه

۵. تحقق تعادل حقوق زن با مهریه

۷-۵-۲-۱. مضمون مهریه در نوسان کار و زندگی

مضمون فرعی نخست، مهریه در نوسان کار و زندگی است. این مضمون فرعی شامل هفت زیرشاخه است که به چندین مفهوم اشاره دارد که در جدول زیر منعکس شده است:

مضمون مهریه در نوسان کار و زندگی	
مفاهیم	زیرشاخه ها
<ul style="list-style-type: none"> • عدم تمایل زن به بخشش مهریه • تمایل مرد به پرداخت مهریه در حد توان • تمایل مرد به پرداخت مهریه در طول زندگی • واگذاری تعیین میزان مهریه به زن • تمایل زن به دریافت مهریه در طول زندگی • اهمیت دادن مرد به ورود به بازار کار • عدم نیاز زنان خودساخته به مهریه • تمایل به تعیین مهریه سنگین به علت بی‌اعتمادی نسبت به مردان • تمایل به بخشش مهریه به دلیل حمایت‌های همسر 	<ul style="list-style-type: none"> • جنبه ابزاری مهریه • ضرورت مندی مهریه • بخشش مهریه • اهمیت اعتماد • الگوی پرداخت مهریه در زندگی • جنبه کارکردی مهریه • استقلال مالی در زندگی

۷-۵-۲-۲. مضمون رابطه میان زمان پرداخت مهریه و محبت میان زوجین

این مضمون فرعی شامل چهار زیرشاخه و هر زیرشاخه شامل مفاهیمی است که در جدول زیر منعکس شده است:

مضمون رابطه میان زمان پرداخت مهریه و محبت میان زوجین	
مفاهیم	زیرشاخه ها
<ul style="list-style-type: none"> • وجود مهریه برای آینده فرزند • فایده مهریه برای عدم طلاق عجولانه • تمایل به تعیین مهریه قابل پرداخت 	<ul style="list-style-type: none"> • مهریه، سرمایه‌ای برای فرزند • مهریه، احساس امنیت برای زنان و زندگی • مشکلات پرداخت مهریه

<ul style="list-style-type: none"> • اهمیت مسئولیت‌پذیری مرد با استقرار مهریه 	<ul style="list-style-type: none"> • وجود جنبه محبتی و غیر محبتی مهریه • عدم پرداخت مهریه • ایجاد احساس امنیت زن با تعیین مهریه • تمایل به پرداخت مهریه در زمان عقد • تمایل به پرداخت مهریه موقع طلاق
--	--

۷-۵-۲-۳. مضمون تأثیر قوانین بر کارایی مهریه

این مضمون فرعی شامل سه زیرشاخه و هر زیرشاخه شامل چندین مفهوم است:

مضمون تأثیر قوانین بر کارایی مهریه	
مفاهیم	زیرشاخه‌ها
<ul style="list-style-type: none"> • ایجاد احساس پایداری با مهریه • عدم کارایی مهریه • ناعادلانه بودن قوانین مهریه • تجاری ساختن مهریه • مهریه ابزاری برای چشم‌وهم‌چشمی • عدم دریافت مهریه با وجود مطالبه • ضعف کارایی مهریه به دلیل اقساط • ابزار دفاع زن • حق زن • تساوی زن و مرد • جایگزینی برای ضعف سهم‌الارث زن 	<ul style="list-style-type: none"> • مهریه وسیله‌ای برای دفاع از حقوق زن و متعادل‌سازی حقوق زن و مرد (جنبه ابزاری مهریه) • وجود ضعف‌های قانونی و کاهش کارایی مهریه (عدم کارایی مهریه) • نقش رقابت در افزایش مهریه و نقش افزایش مهریه در عدم دریافت آن هنگام مطالبه (مادی‌گرایی در مهریه)

۷-۵-۲-۴. تأثیر فرهنگ خانواده و شرع در نقدی بودن مهریه

این مضمون شامل پنج زیرشاخه و هر زیرشاخه شامل چند مفهوم است:

تأثیر فرهنگ خانواده و شرع در نقدی بودن مهریه	
مفاهیم	زیرشاخه ها
<ul style="list-style-type: none"> • ضرورت مهریه از لحاظ شرعی • تعیین مهریه متناسب با عرف و شأن خانواده • انتظار دریافت مهریه به علت اختلافات شدید • مهریه برای تأمین هزینه‌های زن • داشتن حق طلاق و حضانت فرزند به نفع مردان • توان مالی افراد • تأمین امکانات مادی توسط خانواده‌ها برای ازدواج • اهمیت نگرش خانواده‌ها در تعیین مهریه • تفاهم در میزان و نوع توقعات • مهریه به‌عنوان دستاویزی برای طلاق • فشار خانواده 	<ul style="list-style-type: none"> • نقش عرف و شرع در تعیین مهریه • نقش خانواده در تعیین مهریه • انتظار دریافت مهریه از همسر • ضعف قوانین ازدواج و طلاق برای زنان • پوشش اقتصادی هزینه‌های همسر

۷-۵-۲-۵. تعادل حقوق زن و مرد با تعیین مهریه

این مضمون فرعی شامل هفت زیرشاخه و هر زیرشاخه شامل چند مفهوم است:

تعادل حقوق زن و مرد با تعیین مهریه	
مفاهیم	زیرشاخه ها
<ul style="list-style-type: none"> • قوانین ازدواج و طلاق به نفع مردان • وجود جنبه کارکردی مهریه • کارایی مهریه به‌صورت طلا و سکه و مال • خاصیت نقدی بودن مهریه • جنبه اقتصادی مهریه • مهریه به‌عنوان پشتوانه‌ای برای زن 	<ul style="list-style-type: none"> • تعریف مهریه در فرهنگ قدیم و جدید • اطلاع از قوانین مهریه • ناعادلانه بودن قوانین مهریه • برابری زن و مرد • آمادگی برای تشکیل زندگی • جنبه مادی و معنوی مهریه

<ul style="list-style-type: none">• مهریه برای نجابت دختران در فرهنگ قدیم• فرهنگ‌سازی مهریه به‌عنوان حق زن• انتظار دریافت مهریه• قانونی بودن دریافت مهریه• مسئولیت‌پذیری نسبت به خود و افراد• جنبه‌های مادی و معنوی مهریه	<ul style="list-style-type: none">• کارایی و اعتبار مهریه
--	---

۹. نتیجه

در پژوهش حاضر سعی شده تا حد زیادی علل، تأثیرات و کارکردهای مختلف نقدی بودن مهریه در ابعاد مختلف زندگی خانوادگی و اجتماعی بررسی شود. در این پژوهش با استفاده از روش پدیدارشناسی و از طریق مصاحبه نیمه ساختاریافته تلاش شده ذهنیت بخشی از افراد جامعه درباره وضعیت کنونی نقدی بودن مهریه و تأثیرات و کارکردهای آن در ازدواج، طلاق و در سطح خانوادگی و اجتماعی به دست آید و معنای اجتماعی نقدی بودن مهریه در تجربه زیسته زوج‌های معاصر توضیح داده شود.

از مجموع مصاحبه‌ها پنج مضمون زیر استخراج شد: (۱) در نوسان کار و زندگی شامل هفت زیرشاخه (۲) زمان پرداخت شامل پنج زیرشاخه (۳) تأثیر قوانین بر کارایی آن، شامل سه زیرشاخه (۴) تأثیر فرهنگ خانواده و شرع شامل شش زیرشاخه (۵) تعادل حقوق زن و مرد با تعیین مهریه شامل هفت زیرشاخه.

بر اساس این مصاحبه‌ها بیشتر زنان بر این مسئله اتفاق نظر دارند که مهریه یک پشتوانه است و وجود نقدی بودن مهریه را به دلیل عدم اعتماد به مردان و عدم خیانت آن‌ها در زندگی زناشویی لازم و ضروری می‌دانند. آن‌ها تمایل دارند که مهریه یا در زمان عقد یا در طول زندگی پرداخت شود و از طرفی در صورتی حاضر به بخشش مهریه خود هستند که اطمینان کافی از حمایت مالی و عاطفی از جانب همسر خود را داشته باشند. تعدادی از زنان هم بر این باورند که زنان قوی و خودساخته‌ای که استقلال مالی دارند نیازی به دریافت مهریه ندارند و مهریه برای زنانی است که هیچ ابزاری برای دفاع از حقوق خود ندارند. بیشتر مردان به مهریه به‌عنوان اهرمی برای طلاق نگاه می‌کنند و از طرفی تمایل به پرداخت مهریه در حد توان اقتصادی خود دارند و ترجیح می‌دهند در زمان عقد یا در طول زندگی پرداخت کنند.

مضمون اصلی تعادل حقوق زن و مرد با تعیین مهریه و تأثیر قوانین بر کارایی مهریه برای بررسی زمینه‌های پیدایش، شناخت و کشف آثار و پیامدهای نقدی بودن مهریه در حوزه خانوادگی و شخصی و در حوزه اجتماعی است. بیشتر شرکت‌کنندگان بر این اتفاق نظر دارند که بیشتر قوانین ازدواج و طلاق به نفع مردان است، نقدی بودن مهریه تا حدودی جبران حقوق اجحاف شده برای زنان است و باعث تعادل بین حقوق زن و مرد می‌شود. از طرفی در سالیان اخیر افزایش میانگین مهریه باعث شده تا بیشتر مردان توان پرداخت مهریه را به صورت یک‌جا نداشته باشند و به همین دلیل اقساط بلندمدت برای پرداخت مهریه تعیین می‌گردد که بیشتر زنان اعتقاد دارند این امر باعث بی‌عدالتی در حق بانوان و مایه ضعف کارایی مهریه شده است. تعدادی از مصاحبه‌شوندگان نیز بر این باورند که نقدی بودن مهریه موجب شده که مهریه علاوه بر جنبه معنوی دارای جنبه مادی باشد حتی شاید جنبه مادی آن دارای اهمیت بیشتری باشد. آن‌ها به عدم کارایی پول به عنوان مهریه اتفاق نظر دارند و به ترتیب ملک و در گزینه‌های بعدی سکه و طلا را جایگزین‌های مناسبی به جای پول به عنوان مهریه می‌دانند.

دو مضمون اصلی تأثیر خانواده و شرع بر نقدی بودن مهریه و رابطه میان زمان پرداخت مهریه و محبت میان زوجین ناظر به نهادینه شدن معنای مطلوب نقدی بودن آن و شیوع آن در جامعه ایران معاصر است. مهریه از جهتی دارای جنبه محبتی برای زن دارد که باعث ایجاد احساس امنیت و داشتن پشتوانه برای او است و حتی می‌تواند سرمایه‌ای برای فرزندان باشد. اگر مهریه در زمان عقد یا در طول زندگی پرداخت شود، باعث افزایش احساس امنیت و آرامش برای زن می‌شود. پس یکی از زمینه‌های ایده نقدی بودن مهریه ایجاد استقلال مالی و احساس امنیت و برخورداری از پشتوانه مالی برای زن است. بیشتر شرکت‌کنندگان بر نقش نگرش خانواده در تعیین مهریه در

زمان ازدواجشان تأکید کردند، نگرشی که تحت تأثیر شرع و عرف جامعه زمان خود
قرار دارد.

فهرست منابع

۱. اتکینسون و همکاران (۱۳۸۴)، زمینه رشد، ترجمه گروهی از مترجمان تهران، رشد.
۲. ارسلائی مقدم، الهام (۱۳۹۱)، «بررسی عوامل اجتماعی مربوط اجرای مهریه زنان تازه ازدواج کرده شهرکرد در سال ۱۳۸۹»، نشریه زن و مطالعات خانواده، دوره ۴، ش ۱۵.
۳. اعزازی، شهلا (۱۳۷۶)، جامعه‌شناسی خانواده با تأکید بر نقش و کارکرد خانواده در دوران معاصر، تهران: روشنگران و مطالعات زنان، چاپ اول.
۴. امانی، اعظم (۱۳۷۸)، پایان‌نامه، مهریه خاستگاه و دیدگاه‌ها، دانشگاه آزاد اسلامی، رشته مدیریت و علوم اجتماعی.
۵. امیرمحمدی، محمدرضا (۱۳۸۷)، «اسباب و فلسفه ایجاد مهریه در فقه و قانون مدنی ایران»، پژوهش تعلیم و تربیت اسلامی، دوره ۲، ش ۳.
۶. آزاد ارمکی، تقی، بهار، مهری (۱۳۷۷)، بررسی مسائل اجتماعی، تهران: نشر جهاد، چاپ اول.
۷. آقااحمدی، قربانعلی، مبشرنیا، رضا (۱۳۸۶)، «ارزیابی نگرش نسبت به زبان انگلیسی»، پژوهش‌نامه علوم اجتماعی، دوره اول، شماره ۴.
۸. بستان، حسین، شرف‌الدین، سید حسین، بختیاری، محمدعزیز (۱۳۸۸)، اسلام و جامعه‌شناسی خانواده، قم: پژوهشکده حوزه دانشگاه، چاپ چهارم.
۹. پرکان، اکبر (۱۳۹۹)، «بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی و فرهنگی به نگرش طلاق بین افراد ۲۱-۵۰ ساله ساکن شهر کرمان»، مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، دوره ۱۲، ش ۲.
۱۰. ترنر، جانانان (۱۳۷۸)، مفاهیم و کاربردی جامعه‌شناسی، ترجمه محمدعزیز بختیاری و محمد فولادی، قم: انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
۱۱. توسلی، افسانه، امان الهی، مینا و فولادی، لیلا (۱۳۹۳)، «بررسی جامعه‌شناختی نگرش به مهریه در میان دانشجویان دانشگاه طباطبایی»، مطالعات زنان، دوره ۱۲، ش ۴.

۱۲. جلالی، سید مهدی (۱۳۸۹)، «نقد و بررسی در لایحه حمایت از خانواده»، فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان»، دوره ۱۲، ش ۴۸.
۱۳. حبیبی، محمداسحاق (۱۳۸۶)، «مهریه و اهمیت حقوقی آن در استحکام ازدواج»، معرفت، دوره ۱۶، ش ۱۱۸.
۱۴. حقانی، حسین (۱۳۴۶)، «حقوق خانواده در اسلام»، دارالتبلیغ، سال ۸، ش ۸.
۱۵. خطیبی، اعظم (۱۳۹۴)، «مقایسه نگرش جنسیتی نسبت به عوامل مؤثر بر تحکیم بنیان خانواده»، فصلنامه فرهنگی-تربیتی زنان و خانواده، دوره ۱۰، ش ۳۳.
۱۶. خنیفر، حسین (۱۳۹۸)، اصول و مبانی روش‌های پژوهش کیفی، تهران: دانش، چاپ چهارم.
۱۷. دادمرزی، سید مهدی (۱۳۸۳)، «تقویم مهریه به نرخ روز»، دانشگاه تربیت مدرس، دوره ۹، ش ۳.
۱۸. شعبانی، افسانه، فلاحی، سیدهاشم (۱۳۸۶)، «بررسی فلسفه مهریه در نظام حقوقی اسلام»، مجموعه مقالات همایش منطقه‌ای زن در نظام حقوقی اسلام، دانشگاه آزاد اسلامی واحد آستارا.
۱۹. شرف‌الدین، حسین (۱۳۸۰)، تبیین جامعه‌شناختی مهریه در نظام حقوق خانواده در اسلام، قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، چاپ اول.
۲۰. عباسی فرد، محمدرضا، آهنگری، بهزاد (۱۳۹۵)، «تحولات و نوآوری‌های قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱ در مورد مهریه»، مبانی فقهی حقوقی اسلامی، دوره نهم، ش ۱۸.
۲۱. عزیزخانی، اقباله (۱۳۹۲)، «ریشه‌یابی هویت‌جویی دانش‌آموزان دختر دبیرستانی شهرستان خلخال سال تحصیلی ۹۱-۹۲»، جامعه‌شناسی مطالعات جوانان، دوره ۴، ش ۱۱.
۲۲. عسکری ندوشن، عباس (۱۳۸۸)، «آرمان‌گرایی در توسعه و تغییر خانواده در ایران»، نشریه نامه علوم اجتماعی، دوره ۱۶، ش ۳۴.
۲۳. علی مرادی، امان‌الله (۱۳۹۱)، «بررسی ماهیت حقوقی مهریه، نوع رابطه آن با نکاح دائم در نظام حقوق خانواده در اسلام»، نشریه پژوهش فقه و حقوق اسلامی، دوره ۲۸، ش ۲.
۲۴. فهیمی، عزیزالله، بصارتی، داوود (۱۳۹۱)، «بررسی ماهیت فقهی و حقوقی مهریه»، نشریه معرفت حقوقی، دوره اول، ش ۳.

۲۵. قاسمی، وحید، فریدون، وحیدا (۱۳۸۹)، «شناخت تأثیر طبقه اجتماعی بر نگرش به جریان نوگرایی در شهر اصفهان»، نشریه علمی وزارت علوم، دوره ۲۱، ش ۱.
۲۶. قلی‌زاده، آذر، غفاریان، سحر (۱۳۹۰)، «آسیب‌شناسی مهریه و عوامل فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی مؤثر بر آن»، فصلنامه جامعه‌شناسی زنان، سال دوم، ش اول.
۲۷. کوزر، لوئیس (۱۳۸۰)، زندگی و اندیشه بزرگان اجتماعی، محسن ثلاثی، تهران: علمی، چاپ نهم.
۲۸. مارسل موس (۱۳۹۹)، رساله پیشکش، ترجمه لیلا اردبیلی، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ دوم.
۲۹. محمد زاده، حیدر (۱۳۸۰)، پایان‌نامه مطالعه مهریه و عوامل مؤثر بر آن با تحقیق عمل در شهر تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.
۳۰. محمدپور، احمد (۱۳۸۸)، «اصول و راهبردهای اعتباریابی و تعمیم‌پذیری»، فصلنامه علوم اجتماعی، دوره ۱۷، شماره ۴۸.
۳۱. مطهری، مرتضی (۱۳۵۷)، نظام حقوق زن در اسلام، تهران: انتشارات صدرا، چاپ اول.
۳۲. مظفری، مصطفی (۱۳۸۷)، «وضعیت مالیات بر مهریه و آثار آن بر نهاد خانواده»، خانواده پژوهی و ویژه‌نامه نقد و بررسی لایحه حمایت از خانواده، دوره ۴.
۳۳. موس، مارسل (۱۳۹۹) رساله پیشکش، ترجمه لیلا اردبیلی، تهران: علمی و فرهنگی.
۳۴. یوسف‌زاده، حسن (۱۳۸۴)، «پایش جامعه‌شناختی مهریه»، مطالعات راهبردی زنان، ش ۲۷.
۳۵. وزیری، سید محمد جواد. فلاح تفتی، فاطمه (۱۳۹۲)، «بررسی فقهی و راهکارهای کاهش مهریه»، فقه و حقوق (ندای صادق)، دوره ۱۸، ش ۵۸.
۳۶. وهاب‌زاده، سید عباسعلی، (۱۳۸۹)، «بررسی شرط عندالاستطاعه در مهریه»، آموزه‌های دانشگاه علوم اسلامی رضوی، دوره ۳۵، ش ۱۳.
۳۷. هدایت نیا، فرج‌الله (۱۳۸۳)، «ارزیابی قوانین خانواده با تأکید بر مهریه»، مطالعات راهبردی زنان، ش ۲۶.